

VY_32_INOVACE_6/19_JAZYK A JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

Předmět:	Český jazyk
Ročník:	7.
Poznámka:	Procvičování - slovtvorba
Vypracoval:	Mgr. Linda Rulfová

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Procvičování – slovtvorba (7. ročník)

1. Čím se od sebe liší tyto skupiny slov?

Voda, pole, země, les – kukat, vodový, lesnatý, práskat, sadař.

2. U dvojice slov vydělte kořen

Sadař – sadařský,

voda – vodový,

dobrota – dobrotivý,

maso – masový,

práce – pracující

3. Rozlište, která z následujících slov jsou motivována jedním slovem, která více slovy:

Pachatel, stejnojmenný, šlapadlo, tlakoměr

4. Vydělte koncovku u tvaru slov:

Učitelka,

učitelce,

učitelkám,

učitelku

Vědec,

vědce,

vědcovi

Nový,

nového,

novému

6. Divočák, pilně, chloubá, vystudovat, nejmilejší, odčinit, hlasatel, vroucnost, učitelka, podpatek.

a) Která z těchto slov vznikla odvozováním předponovým a která odvozováním příponovým?

b) Vyskytují se v této skupině slov slova, která byla vytvořena odvozováním kombinovaným nebo koncovkovým?

Vzorový příklad: Divočák
Divoký
Divok-
k č -ák
odvozování příponové s alternací k v č

7. Proveďte slovotvorný rozbor podle předlohy, u slov – učitelka, podpatek, pilně

Příloha č. 1

Základní pojmy

Kořen – je ta část slova, která se vyskytuje ve všech slovech příbuzných

Slovotvorný základ – část slova, která je společná slovu základovému a slovu nově utvořenému

Předpona – je část slova, která přistupuje při tvoření slova před základ

Přípona – je část slova, která při tvoření slova přistupuje za základ

Slova **NEMOTIVOVANÁ** - původní, jejich význam nelze odvodit ze slov současně existujících např. dům, les

Slova **MOTIVOVANÁ** - nově utvořená, jejich význam lze odvodit ze slov současně existujících např. domeček, polesný

Slovotvorný základ – je ta část slova, která je společná slovu nově vzniklému a slovu základovému

Odvozované slovo tedy vzniká na základě celého slova

Celé základové slovo – pračlověk – člověk

Tvaroslovný kmen základového slova – učitelka – učitel

Tvar základového slova: zmizelý – zmizel

Slovotvorný základ – je ta část slova, která je společná slovu nově vzniklému a slovu základovému

Příloha č. 2

Odvozování – nejproduktivnější způsob tvoření slov

U každého slova lze rozlišit slovotvorný (odvozovací) základ, tj. tu část slova, která se opakuje (např. dom-ek, domeč-ek, domeč-kový) a slovotvorný (odvozovací) formant – afix (prefix, sufix, apod.). Podle typu afixu jsou pak označovány následující způsoby odvozování:

1. Odvozování předponové – nové slovo utvořené připojením předpony
2. Odvozování příponové – nové slovo utvořené připojením přípony
- může dojít i ke změně slovního druhu (zimní – zimník)
3. Odvozování koncovkové - ke slovnímu základu pouze připojí ohýbací koncovka, např. kámen > kamení, vynést > výnos (nulový morfém, nulová koncovka v 1. pádě), chválit > chvála, včela > včelí, holub > holubí, trn > trní, běžet > běh, lovit > lov.
4. Smíšený způsob odvozování tzv. oboustrannými afixy (CIRKUMFIXY)
 - o Předponově-příponový, např. pata > pod-pat-ek, rudý > za-rud-lý;
 - o Předponově-koncovkový, např. voda > roz-vod-í, dráha > ná-draž-í, čas > počas-í, kolo > sou-kol-í, ruka > bez-ruk-ý

Slovotvorný rozbor slova

A, vymezení základového slova, b, slovotvorného základu c, slovotvorné změny, klasifikace hláskových změn, nazvat slovotvorný způsob a postup.

Zdůraznit rozdíl mezi analýzou slovotvornou a morfematickou!

Příloha č. 3

Slovotvorný formant: je část slova, která formuje nově vzniklé slovo

Předpony (prefix)

- a. předložkové, existující v jazyce i samostatně jako předložky (pod, nad, na, u, před, proti) a nepředložkové (pa, pra, vy);
- b. domácí a cizí (anti-, sub-, kontra-, super-, extra-, re-, ex-, vice-);
- c. neslabičné (v, s, z), jednoslabičné (pod, nad, na, vy, u) nebo dvouslabičné (mezi, proti, místo)
Předpony lze při rozboru stavby slov snadno určit, protože šev mezi předponovým formantem a odvozovacím základem bývá jasně

zřetelný. Je třeba uvědomit si jejich význam i z hlediska jejich postavení, neboť ve spisovné češtině je na první slabice vždy slovní přízvuk. S předponovým odvozováním se setkáváme nejčastěji u sloves, kde představují tzv. vidové změny (nést – odnést, hodit – vyhodit, zahodit), méně často u substantiv (pavěda, prababička), adjektiv (prapůvodní, pomenší) a adverbii (převelice, nadmíru). Velmi řídká je tzv. deprefixace (útes – tes).

Přípony (sufix)

- může docházet ke změně slovního druhu (např. zimní > zimník). Přípona nikdy není samostatným slovem, vždy se jenom připojuje ke slovnímu základu (výjimkou je přípona -izmus). Obvykle v sobě zahrnuje i tzv. ohýbací sufix (koncovku) a zařazuje slovo ke skloňovacímu nebo časovacímu vzoru (zahrada = žena > zahradní = jarní, růst = slov. > výrůstek = hrad)

Koncovky (konverze)

- 1.pádové – žen -a, -y, -ě, -u, -ou, -ám, -ách; dobr-ý, dobr-ého, ... jarn-í, -ího
- 2.osobní (u sloves) – nes-u, -eš, -e, -eme, -ete, -ou
- 3.infinitivní – děla-t nebo -ti

Mezi méně časté typy formantů (afixů) patří:

- POSTFIX – slovotvorný afix připojený až za gramatický sufix, koncovku, tedy k úplného slovnímu tvaru. V češtině se takto tvořená slova omezují pouze na některá neurčitá zájmena a příslovce (kdosí, kohosí, kdesí, kdysi; cokoli, čehokoli, kdokoli, kohokoli, kdekoli, kdykoli; kdopak, kohopak, kdepak, kdypak);
- INFIX – zvukový komplex dodatečně vkládaný do základu slova, např. opakování zvukového komplexu při intenzifikaci adjektiv a adverbii (mal-il-inký, dlouh-an-ánský);
- INTERFIX – segment vystupující mezi dvěma jednoduchými základy tvořícími složený základ. Také se označuje jako tzv. spojovací vokál, nejčastěji -o- (velk-o-město).

Hláskové změny při tvoření slov

Základ slova je ta část, která se při tvoření slova nemění, ve skutečnosti však tvary téhož základu v různých příbuzných slovech bývají značně změněny. Příčinou toho jsou hláskové změny, k nimž došlo v době minulé. Např. vlk a deminutivum (zdrobnělina) vlček – mluvíme o střídání hlásek k – č, g – ž (Olga, při ohýbání tvar Olžin), d' – z, krátký – dlouhý vokál

- k – č
- h – ž
- ch – š

- sk – št'
- d – d', t – t', n – ň, s – š, z – ž, c – č, d – z, t – c, r – ř,
- krácení nebo dloužení, - velmi časté, př. ctít – ctitel, žába – žabka
- střídání ě – í př. běloba, bílý
- e – í večer – večírek
- o – ů polovina – půlka
- u – ou – dub – doubek
- a .- ě památka – paměť
- aj – ej – vejce – vajíčko

Použitá literatura:

Jarmila Jelenová a kolektiv: Tvoření slov. Plzeň 1992.
Internet

Řešení

Procvičování – slovtvorba (7. ročník)

5. Čím se od sebe liší tyto skupiny slov?

Voda, pole, země, les – kukat, vodový, lesnatý, práskat, sadař.

slova původní (základová) x slova odvozená od slov základových

6. U dvojice slov vydělte kořen

Sadař – sadařský
voda – vodový

dobrota – dobrotivý

maso – masový

práce – pracující

7. Rozlište, která z následujících slov jsou motivována jedním slovem, která více slovy:

Pachatel, stejnojmenný, šlapadlo, tlakoměr

páchat - 1, stejný a jméno - 2, šlapat - 1, tlak a měřit - 2

8. Vydělte koncovku u tvaru slov:

Učitelka, učitelce, učitelkám, učitelku

Vědec, vědce, vědcovi

Nový, nového, novému

6. Divočák, pilně, chlouba, vystudovat, nejmilejší, odčinit, hlasatel, vroucnost, učitelka, podpatek.

a) Která z těchto slov vznikla odvozováním předponovým a která odvozováním příponovým?

divočák - odvozování příponové, pilně - příponové, chlouba - koncovkové, vystudovat - předponové, nejmilejší - předponové, odčinit - předponové, hlasatel - příponové, vroucnost - příponové, učitelka - příponové, podpatek - předponové - příponové.

b) Vyskytují se v této skupině slov slova, která byla vytvořena odvozováním kombinovaným nebo koncovkovým?

podpatek - předponově - příponové odvozování, chlouba - koncovkové odvozování.

Vzorový příklad: Divočák
Divoký
Divok-
k č -ák
odvozování příponové s alternací k v č, odvozování příponové

7. Proveďte slovotvorný rozbor podle předlohy, u slov – učitelka, podpatek, pilně

učitelka – od slova učitel, přípona – ka – odvozování příponové, podpatek – od slova pata, předpona pod -, přípona – ek, odvozování předponově příponové, pilně – od slova pilný, přípona –ě, odvozování příponové

